

ρίσει με κάθε τρόπο τα έξοδά της για πράγματα που συμβάλλουν στην παρασκευή χάμπουργκερ, από το βοδινό κρέας και την εργασία μέχρι τα ενοίκια και τους ελέγχους ασφαλείας. Όσο περισσότερο συμπιέζει τα κόστη της κάτω από εκείνα των ανταγωνιστών της, τόσο περισσότερα χρήματα είναι έτοιμη να κερδίσει. Αν έχει τη δυνατότητα να προκαλεί την εκπομπή ρύπων, όπως CO₂, χωρίς να πρέπει να πληρώσει γι' αυτό, τότε τα κόστη της δεν συμπίπτουν με το ευρύτερο κοινωνικό κόστος. Στα σύγχρονα οικονομικά, ο όρος για τα κοινωνικά αυτά κόστη είναι «εξωτερικές επιπτώσεις» [externalities]*. Είναι τα αφανή κόστη που γλιστρούν, κατά κάποιον τρόπο, μέσα από το δίκτυο των τιμών. Ο άγγλος οικονομολόγος Arthur Pigou ήταν εκείνος που στις αρχές του 20ού αιώνα διατύπωσε την άποψη ότι, συχνά, οι αγορές δεν υπολογίζουν τις ευρύτερες συνέπειες της συμπεριφοράς τους, λόγω ενός «κατασκευαστικού ελαττώματος» – ενός ελαττώματος που επηρεάζει τόσο τα εσωτερικά όσο και τα εξωτερικά στοιχεία της τιμής.

Για να αντιληφθούμε καλύτερα τη σημασία αυτών των εξωτερικών επιπτώσεων στη ζωή, ας επιστρέψουμε στο οικολογικό αποτύπωμα του Big Mac, του κλασικού χάμπουργκερ της εταιρείας, εστιάζοντας την προσοχή μας σε μία μόνο, ανάμεσα σε πολλές άλλες, περιβαλλοντική επίπτωση. Σύμφωνα με μια εκτίμηση, το ενεργειακό κόστος των πεντακοσίων πενήντα εκατομμυρίων Big Macs, που πωλούνται κάθε χρόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι 297

* Αρνητικές όταν προκαλούν κόστος στο περιβάλλον (όπως συμβαίνει στην παρούσα αναφορά του βιβλίου) και θετικές όταν δημιουργούν κοινωνικό όφελος. (Σ.τ.Μ.)

εκατ. δολάρια, παράγοντας ένα οικολογικό αποτύπωμα αερίων θερμοκηπίου της τάξης των 2,66 δισ. λίτρων εκπεφρασμένων σε ισοδύναμο CO₂.³ Εκτός από τον άνθρακα, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε στο οικολογικό αποτύπωμα τις ευρύτερες περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τη χρήση των υδάτινων πόρων και την υποβάθμιση του εδάφους, μαζί με τα κρυφά κόστη υγείας που συνδέονται με τη θεραπεία ασθενειών σχετικών με τη διατροφή των ανθρώπων, όπως ο διαβήτης και οι καρδιακές παθήσεις.

Παρότι κανένα από τα κόστη αυτά δεν αποτυπώνεται στην τιμή ενός Big Mac, όταν αυτό παραδίδεται στον περαστικό πελάτη, πρέπει κάποιος να τα πληρώσει. Και δεν τα πληρώνει η MacDonalds Corporation, αλλά η κοινωνία στο σύνολό της, όταν πληρώνουμε τα κόστη των περιβαλλοντικών καταστροφών, της μετανάστευσης που σχετίζεται με την κλιματική αλλαγή και τα υψηλότερα κόστη της υγειονομικής περίθαλψης. Σύμφωνα με μια έκθεση του Ινδικού Κέντρου για την επιστήμη και το περιβάλλον [Centre for Science and the Environment], ένα μπιφτέκι από κρέας βοοειδών, που εκτρέφονται σε ένα εκχερσωμένο δάσος, θα έπρεπε να κοστίζει στην πραγματικότητα γύρω στα διακόσια δολάρια.⁴

Το ποσό αυτό μπορεί να φαίνεται εξωφρενικό, αλλά όταν εξετάζεται σε μεγάλη κλίμακα, το πλήρες κόστος ενός Big Mac αξίας τεσσάρων δολαρίων μπορεί να είναι ακόμα μεγαλύτερο, γιατί οι εταιρείες, εκτός του ότι δεν εξοφλούν τα εξωτερικά κόστη τους, συχνά λαμβάνουν και σειρά επιδοτήσεων. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι καταναλωτές πληρώνουν για φτηνά χάμπουργκερ απευθείας μέσω της φορολόγησής τους. Το κρέας των χάμπουργκερ της McDonald's προέρχεται από βοοειδή που εκτρέφονται με

το πλέον επιδοτούμενο αγροτικό προϊόν της Αμερικής, το καλαμπόκι. Μια έκθεση του Πανεπιστημίου Tufts υποστηρίζει ότι η αμερικανική βιομηχανία βόειου κρέατος κερδίζει, κατά μέσον όρο, 562 εκατ. δολάρια το χρόνο, χρησιμοποιώντας επιδοτούμενο καλαμπόκι για την εκτροφή βοοειδών.⁵ Συνολικά, το ύψος των επιδοτήσεων της σοδειάς καλαμποκιού ξεπέρασε τα 4,6 δισ. δολάρια το 2006.⁶

Αλλά και σε ό,τι αφορά στους χαμηλούς μισθούς, οι φορολογούμενοι και πάλι στηρίζουν το αγαπημένο γρήγορο φαγητό [fast food] της Αμερικής μέσω μιας «κοινωνικής επιδότησης». Ο μέσος εργαζόμενος πλήρους απασχόλησης ενός φαστφουντάδικου κερδίζει λίγο περισσότερα από 15.000 δολάρια το χρόνο.⁷ Οι μισθοί αυτοί, που βρίσκονται στο όριο της φτώχειας, συμπληρώνονται από το πρόγραμμα κοινωνικής ασφάλισης Medicare, τα κουπόνια για την αγορά τροφίμων, τη μέριμνα για τη διατροφή των παιδιών, τις άμεσες κρατικές πληρωμές και άλλες κρατικές υπηρεσίες. Το εκτιμώμενο συνολικό κόστος των πολιτειακών και ομοσπονδιακών πληρωμών για τους υπαλλήλους μόνο της εταιρείας Burger King υπερβαίνει τα 273 εκατ. δολάρια το χρόνο.⁸ Πολλαπλασιάστε το ποσό αυτό με τον αριθμό όλων των μεγάλων φαστφουντάδικων και θα δείτε ότι η κυβέρνηση πληρώνει πάνω από ένα δισ. δολάρια το χρόνο για να επιδοτήσει τους μισθούς πείνας στην εν λόγω βιομηχανία. Σύμφωνα με το τον Phil Mattera του εθνικού κέντρου Good Jobs First, με έδρα την Ουάσιγκτον, «Ορισμένες από τις μεγάλες λιανεμπορικές αλυσίδες και τα φαστφουντάδικα απλώς δεν παρέχουν επαρκή επιδόματα υγειονομικής περίθαλψης στους υπαλλήλους τους. Πρέπει να αποταθούν κάπου και, αν πληρούν τις προϋποθέσεις επιλογής, στρέφονται σε προ-

γράμματα χρηματοδοτούμενα από το κράτος. Βλέπουμε μεγάλες εταιρείες που καταφέρνουν να ενταχθούν σε αυτά τα προγράμματα... Εταιρείες, όπως η Wal-Mart, έγιναν γνωστές για το γεγονός ότι ενθαρρύνουν τους υπαλλήλους τους να ενταχθούν σε προγράμματα επιδοτούμενα με χρήματα των φορολογουμένων».⁹

Οι επιδοτήσεις δεν είναι τα μόνα κοινωνικά κόστη του φτηνού φαγητού. Μια μελέτη του 1995 για τα κόστη του δημόσιου συστήματος υγείας όσον αφορά στην αντιμετώπιση ασθενειών που σχετίζονται με τη διατροφή και οφείλονται στην υπερβολική κατανάλωση κρέατος στις Ηνωμένες Πολιτείες, υπολόγισε τις συνολικές δαπάνες σε 30-60 δισ. δολάρια το χρόνο.¹⁰ Και πάλι, αυτό είναι ένα παγκόσμιο πρόβλημα. Στην Κίνα, οι δαπάνες του δημόσιου συστήματος υγείας όσον αφορά στις ασθένειες που συνδέονται με την παχυσαρκία και τον τρόπο διατροφής υπερβαίνουν κατά πολύ εκείνες που οφείλονται στον υποσιτισμό.¹¹

Αυτά τα άμεσα και έμμεσα κοινωνικά κόστη αντιπροσωπεύουν μόνο ένα κλάσμα του ποσού που δεν περιλαμβάνεται στην τιμή των τροφίμων. Τα αντιβιοτικά γίνονται λιγότερο αποτελεσματικά λόγω της διαδεδομένης προληπτικής χρήσης τους στην κτηνοτροφία. Η μόλυνση από τα φυτοφάρμακα, τα απόβλητα και τις εκπομπές των αερίων θερμοκηπίου αυξάνουν το περιβαλλοντικό κόστος της βιομηχανοποιημένης γεωργίας. Η εθελούσια αντιστάθμιση των 2,66 δισ. τόνων διοξειδίου του άνθρακα, που απελευθερώνονται κάθε χρόνο κατά την παραγωγή των Big Macs, θα κόστιζε μεταξύ 7,3 και 35,6 εκατ. δολαρίων.¹² Κινέζοι ερευνητές οδηγήθηκαν στην εκτίμηση ότι, για κάθε ιδιωτικό δολάριο που δαπανάται για την αγορά φυτοφαρμάκων, η κοινωνία πρέπει να δαπανήσει ογδό-

να λεπτά για να τα καθαρίσει.¹³ Η «νεκρή ζώνη» στον Κόλπο του Μεξικού, που, σε μεγάλο βαθμό, οφείλεται στα αγροτικά απόβλητα (κυρίως αζωτούχων και φωσφορούχων λιπασμάτων, καθώς και ζωικών λυμάτων) αποτελεί ένα άλλο παράδειγμα περιβαλλοντικού κόστους. Η υπερβολική χρήση λιπασμάτων (ο λεγόμενος ευτροφισμός) οδηγεί στην υπερανάπτυξη της υδάτινης χλωρίδας, με αποτέλεσμα να φράζουν οι πλωτοί δίαυλοι με φύκια. Εκτός αυτού, όταν τα φυτά πεθαίνουν, σαπίζουν και, αναρροφώντας το οξυγόνο από το νερό, καταστρέφουν τους ψαρότοπους. Σύμφωνα με μια μελέτη, το κόστος του ευτροφισμού στο Ηνωμένο Βασίλειο ανέρχεται σε 105-160 εκατ. δολάρια το χρόνο, με το άμεσο κόστος των κυβερνητικών προγραμμάτων καθαρισμού των αποβλήτων των λιπασμάτων να υπερβαίνει τα 77 εκατ. δολάρια.¹⁴

Μοιραία, ο προσδιορισμός της τιμής ενός χάμπουργκερ στα διακόσια δολάρια είναι μια κατά προσέγγιση εκτίμηση. Ο υπολογισμός του πραγματικού περιβαλλοντικού κόστους είναι μια δύσκολη υπόθεση, γιατί δεν γνωρίζουμε ούτε τις μακροπρόθεσμες περιβαλλοντικές επιπτώσεις ούτε ποιο θα μπορούσε να είναι για τις μελλοντικές γενιές το κόστος αντιμετώπισης της σημερινής χαώδους κατάστασης.¹⁵ Μια μελέτη του Πανεπιστημίου της Αϊόβα επανέξετασε διάφορες μελέτες αποτίμησης για το πραγματικό κόστος της αμερικανικής γεωργίας. Αθροίζοντας τα έμμεσα κόστη στους φυσικούς πόρους, στην άγρια πανίδα και χλωρίδα, στη βιοποικιλότητα των οικοσυστημάτων και την ανθρώπινη υγεία, υπολόγισε την κρυφή τιμή της αμερικανικής γεωργίας μεταξύ 5,7 και 16,9 δισ. δολαρίων το χρόνο. Το κόστος της αγροτικής παραγωγής υπολογίζεται μεταξύ 4,9 και 16,1 δισ. δολαρίων το χρόνο, ενώ εκείνο της